

In de hoop op informatiekundig beroepsperspectief

ontwerpers van infrastructuur voor informatieverkeer zoeken democratische opdrachtgevers

Pieter Wisse

de vraag

Een informatiekundig ontwerper vind ik iemand (m/v) die voorzieningen voor informatieverkeer bedenkt en ze zodanig specificceert dat ze optimaal operationeel werken. Die werking geldt de complete levenscyclus, dus nota bene inclusief (eventueel steeds verder) ontwerp, ontwikkeling, beheer en onderhoud en tenslotte verwijdering. Is dat een vak met perspectief? Ja èn nee.

ontwerper als activist èn filosoof

Voordat ik mijn ogenschijnlijk tweeslachtige antwoord verduidelijk, ga ik alvast kort in op het veronderstelde vermogen van de professionele ontwerper van informatieverkeersvoorzieningen. Wat is er nodig om ze te kunnen bedenken, die adequate voorzieningen? Daarvoor moet de ontwerper o.a. grondig begrip van informatie hebben. In die zin is z/hij praktisch filosoof.¹ Maar hij moet ook een visie op maatschappelijk verkeer hebben, zodat hij tevens theoretisch activist is. Tja, en natuurlijk hebben informatie en verkeer nog eens alles met elkaar te maken.² Dat komt tot uitdrukking in aanduidingen als informatiemaatschappij en netwerksamenleving.

behoeften tegen beter weten in

Dus, wat is het beroepsperspectief voor zo'n ontwerper? Stel dat potentiële opdrachtgevers allemaal stevige rokers zijn. Wat zien zijzelf als hun actuele, dus doorgaans primaire behoefte? Dat is altijd de volgende sigaret. Maar waarom weigert de huisarts, laat staan de longenspecialist, ze eraan te helpen? De arts veronderstelt een andere behoefte. En die gaat verder dan de gezondheid van de ene persoon; het is tevens een kwestie van volksgezondheid. Maar als iemand 'zijn' sigaretten niet bij zijn arts kan kopen, doet hij dat ergens anders. Na verloop van tijd ziet de arts veel van die mensen terug als evidente patiënten met bijbehorende behoeften. Dat gebeurt, omdat³

¹ Om omslachtig taalgebruik te vermijden zijn verder de mannelijke vormen van persoonlijke voornaamwoorden algemeen bedoeld.

² Als significus heeft Gerrit Mannoury (1867-1956) voor inzicht in die samenhang geijverd. Dat acht ik actueler dan ooit. Daarom schreef ik een inleiding tot zijn inmiddels vergaand, maar m.i. ten onrechte vergeten geraakt werk; zie *Mannoury's significs, or a philosophy of communal individualism* (2003).

³ Deze bonte persoonlijkheidsschets geeft John S. Dryzek op p. 23 van *Democracy in Capitalist Times: Ideals, Limits, and Struggles* (Oxford University Press, 1996). Het rookvoorbeeld had trouwens in Dryzeks boek gepast, daar de staat bedrijfsbelangen 'dient' èn voor inkomsten mede afhankelijk is van — belastingen op — handel in rookwaren. De auteur betoogt (p. 92) "that people in western industrial societies and beyond are increasingly motivated by economic calculation. Such persons prove to be bad for democracy."

[t]he human self is not simple[. ...] This multiple self deliberately engages in self-deception, often exhibits a weakness of will in choosing not to pursue goals it knows are right [...], and possesses contradictory beliefs and contradictory sets of preferences that can come into play at different times.

Een ontwerper is in menig opzicht vergelijkbaar met een arts.⁴ Want er bestaat óók een enorme behoefte aan ontwerpen waarvan realisatie allemaal verschillende mensen (!) helpt zich verder te ontplooien. Omdat ontplooiing nu eenmaal — sociale — verhoudingen vergt, kenmerken optimale ontwerpen zich door facilitering van verkeer. Diezelfde mensen werpen echter een hoge drempel voor zulke dienstverlening op. Vooral nog geven ze vaak voorrang aan bevrediging van behoeften die slechts profijt voor henzelf beloven. Eén van vele verkeersdeelnemers, nee, de ene verkeersregelaar, ja. Zeker op wat langere termijn is dat valse schijn. De kans is juist groot, dat dergelijk gedrag de mogelijkheden voor ontplooiing ondermijnt. Wat valt er in opdracht van zo iemand alsnog zinvol aan verkeersvoorzieningen te ontwerpen?

een probleem van en met opdrachtgevers

Bot gezegd, om aan ontwerpen met professionele integriteit te kunnen toekomen bestaat kennelijk de eerste zorg door de ontwerper eruit om potentiële opdrachtgevers van nut en noodzaak van een ruimer referentiekader te overtuigen. Dit is hier overigens zeker géén oorspronkelijke gedachte. Zo kwam ik haar uitgebreid tegen in een verzameling opstellen door Walter Gropius.⁵

Aan aanwijzingen blijkt zelfs geen gebrek.⁶ Wat echter ontbreekt bij menigeen die een opdrachtgevende positie bereikt, is het vermogen om ze als zodanig te herkennen. Zolang dat niet lukt, is het al helemaal een illusie om te verwachten dat opdrachtgevers ernaar willen resp. kunnen handelen.

voor zelfstandige denkers

Wat valt eraan te doen? Wat ik er in elk geval aan wil blijven proberen te doen, is om allereerst voor mijzelf een open ontwerphouding te blijven bevorderen. Enige hoop heb ik echter niet, dat ik iemand anders kan overtuigen die zo'n houding nog niet heeft. Ik mik wèl op contact met allang vergelijkbaar ingestelde mensen, óók ontwerpers dus. Mensen die durven problematiseren wat een potentiële opdrachtgever als zijn behoefte oppert. Mensen dus, die in professioneel besef voluit het risico nemen daardoor opdrachten te missen. Een

⁴ En natuurlijk is een ontwerper ook maar een mens. Voor hem geldt de schets van Dryzek dus netzogoed, zij het dat hij met professionaliteit zo veel mogelijk de willekeur vermijdt voor zijn beroepsmatige activiteiten en resultaten.

⁵ Zie *Architektur* (Fischer, 1956; oorspronkelijk verschenen als *The Scope of Total Architecture*, 1955) door W.A.G. Gropius (1883-1969). O.a. mijn instemming met de — weergave van zijn — sociale ontwerphouding betuig ik in *Bauhaus in de informatiemaatschappij* (in: *PrimaVera*, working paper 2011-01, Universiteit van Amsterdam, 2011).

⁶ De literatuur waarnaar ik in dit opstel verwijs en waaruit ik passages aanhaal is nogal willekeurig gekozen en (dus) allesbehalve uitputtend. De teksten van Dryzek, Gudmunsen, Heirman, O'Hare en Sacks heb ik kort na elkaar gelezen. Ik vind ze (ook) toepasselijk voor de ontwerpboodschap, vandaar. Maar er is veel méér!

verantwoordelijke ontwerper van heuse verkeersvoorzieningen handelt naar het inzicht dat haar/zijn zelfstandigheid een onlosmakelijk aspect van solidariteit vormt.⁷

drempel

Aanwijzingen genoeg, stelde ik hierboven al. Maar ik vrees dus dat ik ze slechts ter bevestiging kan aanhalen. Als Jonathan Sacks stelt⁸

dat we [...] vanuit een compleet ander model moeten gaan denken,

wijst hij precies de drempel aan. Zodra een denkmodel “compleet” anders is, gaat het immers om wat ook wel een paradigmawissel heet. En het allermoeilijkste startpunt om een nieuw paradigma te bereiken blijkt steevast ... het oude, gevestigde paradigma. Of zoals de vooral als filosoof nog altijd onderschatte Johan Cruijff opmerkte,⁹

je gaat het pas zien als je het doorhebt.

Sacks koestert een paradigma dat helpt om¹⁰

onze gemeenschappelijkheid en onze onderlinge verscheidenheid [...] te verstaan.

volgens verhoudingen kijken

Sacks ziet dus niet hetzelfde òf het andere, *maar allebei tegelijk*.¹¹ Dat wijst op verhoudingen. Daarvan moet de ontwerper van verkeersvoorzieningen zich door-en-door bewust zijn. Hij beïnvloedt onvermijdelijk verhoudingen, ofwel¹²

[e]r is geen ontkomen aan de bredere morele vraagstukken.

Dat vergt nu eenmaal “ruimte [...] voor verscheidenheid.”¹³ Maar¹⁴

de kern [...] dat eenheid vereerd wordt in verscheidenheid

blijft onbereikbaar zònder die “ruimte.” Terwijl Sacks eerst optimistisch klinkt en verklaart:¹⁵

⁷ Zie ook, om te beginnen, de stellingen voor “a platform of the deep ecology movement” van Arne Naess (1912-2009) in *Ecology, community and lifestyle: Outline of an ecosophy* (Cambridge University Press, 1989, editie 2001, p. 29).

⁸ Zie *Leven met verschil* (Meinema/Pelckmans, 2005; oorspronkelijk verschenen als *The Dignity of Differences: How to Avoid the Clash of Civilizations*, 2002). Het citaat staat op p. 69.

⁹ Met deze titel, dwz *Je gaat het pas zien als je het doorhebt* (Balans, 2004), schreef Pieter Winsemius een boek “Over Cruijff en leiderschap.”

¹⁰ Sacks, p. 69.

¹¹ Wie eenmaal aandacht ervoor kan opbrengen, herkent andermaal dat, zeg maar, interdependentie een onderwerp is waarvoor voortdurend ... aandacht wordt gevraagd. Neem *Het andere in het eendere*, een boek (Ambo, 1982) door Okke Jager “over het denken van Cornelis Verhoeven.” In zijn *Inleiding tot de verwondering* (Ambo, 1967, p. 29) stelt Verhoeven (1928-2001) onder meer dat “verwondering de aanschouwing [is] van een concrete oneindigheid.”

¹² Sacks, p. 14.

¹³ Ibid, p. 15.

¹⁴ Ibid, p. 35.

¹⁵ Ibid, p. 22.

Wij zijn ons bewust van de aanwezigheid van verschil,
dingt hij daarop vrijwel meteen àf, wat mij betreft helaas terecht:¹⁶

De liberale democratieën van het Westen [hebben] mechanismen [...] aanvaard waarin morele overwegingen gemarginaliseerd worden.

ontwerpen is ethiek

Het klopt wellicht beter om te beweren dat er nog altijd vergaand onvoldoende ruimte voor zulke “overwegingen” bestaat. En dat komt o.a. neer op afwezigheid van, of op z’n minst zeer gebrekkige ontwerpruimte:¹⁷

Zelden hadden beleidsmakers zo weinig voeling met degenen die de gevolgen van hun beleid onderg[aan].

Sacks redeneert vanuit¹⁸

de overvloed aan verbindingen in de globale samenleving.

Volgens hem gaat daarvan de dreiging van “universalisme” uit en dat¹⁹

moet tegenwicht krijgen van een nieuw respect voor het plaatselijke, het bijzondere, het unieke.

Want²⁰

[d]iversiteit is nu tot het weefsel van het dagelijks leven gaan behoren,

maar²¹

[e]lke poging om een kunstmatige eenvormigheid op te leggen in naam van een enkele cultuur of religie getuigt van een dramatisch misverstaan van wat er nodig is om een systeem tot bloei te brengen.

De crux is erkenning²²

dat universalisme de eerste groeifase is van onze morele verbeelding en niet de laatste.

En voor verkeersvoorzieningen komt ontwerpverbeelding nu eenmaal vergaand neer op “morele verbeelding.”

¹⁶ Ibid, p. 24.

¹⁷ Ibid, p. 53.

¹⁸ Ibid, p. 20.

¹⁹ Ibid, p. 35.

²⁰ Ibid, p. 37.

²¹ Ibid.

²² Ibid, p. 73.

en à is het nooit ...

Uit de veranderlijke variëteit volgt dat voor principieel morele ontwerp kwaliteit géén a priori standaard valt te ... ontwerpen. Dat moeten 'we' allemaal blijven bijhouden. Sacks ziet het zó:²³

[H]oe kunnen we morele verscheidenheid erkennen en tegelijk vasthouden aan een gemeenschap die deze verscheidenheid omvat? [...H]et antwoord luidt: **gesprek**.

Ook John Dryzek doet zo'n dringende aanbeveling.²⁴

The future of democracy in capitalist times [...] depends on the activation of alternatives to economic rationality in social and political life.

In navolging van o.a. Jürgen Habermas wijst hij op communicatieve rationaliteit²⁵ ter versterking van²⁶

a discursive and deliberative democracy in which preferences are not taken as given and immutable and in which individual needs and public interests alike can be discovered and debated.

Voor "gesprek" in die zin heeft menig opdrachtgever echter angst. De uitkomst behoort bij vertrek principieel open te zijn, terwijl onder modern(istisch)e opdrachtgevers een enge, gesloten betekenis van beheer (Engels: management) overheerst.²⁷ Wie daarvan profiteert om maar aan eigen omzet te komen, is natuurlijk geen professional, laat staan een professionele ontwerper. Als therapeut is de ontwerper echter meestal beslist niet welkom.²⁸

²³ Ibid, p. 112.

²⁴ Dryzek, pp. 145-146.

²⁵ Normatieve voorschriften voor communicatief gedrag zijn ... verkeersregels. Overal waar talig verkeer stelselmatig speelt, zijn vroeg of laat expliciete communicatieregels aan de orde. De etikettering van een norm als rationeel is echter (veel) te kort door de bocht. Als beschrijving van communicatief gedrag schiet (ook) Habermas met zijn voorschrift ernstig tekort; zie ook hoofdstuk 12, *Habermas on reason against reason*, in mijn boek *Semiosis & Sign Exchange: design for a subjective situationism* (Information Dynamics, 2002). Overigens zijn slechte ontwerpers herkenbaar door hun aanvaarding van opgegeven normen als uiterste grens voor verkeersbereik. Dat leidt tot voorzieningen die slechts aldus 'toegestaan' verkeer faciliteren. Maar dat is vragen om mislukking. Juist het bestaansrecht van een norm is immers dat blijkaar nogal wat verkeer ervan afwijkt. Voor vitaliteit is ruimte voor afwijkingen noodzakelijk. Tegenover wat uitpakt als voordeel, staat misbruik van diezelfde ruimte. Dat hoort er bij. Zoals Johan Cruijff samenvat, "ieder voordeel heb zijn nadeel." Voor de ontwerper is genormeerd verkeer niets anders dan verkeer dat eventueel óók bestaat. Maar hij moet zich oriënteren op verhoudingen in het algemeen, zeg maar socratisch, en voorzieningen ervoor helpen treffen die verhoudingen zo evenwichtig mogelijk laten verlopen. Voor wat als evenwichtig telt, geldt geen a priori norm, maar daarvoor moet de ontwerper in gesprek ... dat evenmin een vooropgezette rationaliteit kent. Want veronderstelde rationaliteit is onherroepelijk strategisch respectievelijk doet een beroep op volgen van gezag. Kortom, het onderscheid dat (ook) Habermas maakt tussen enerzijds instrumenteel/strategisch, anderzijds communicatief/rationeel is illusoir.

²⁶ Dryzek, p. 146. Die communicatieve richting is aangewezen, omdat (p. 105) "[a]ttempts to harness economic rationality in political behavior toward the public interest may often prove counterproductive, inasmuch as these attempts end up producing more of the problems they set out to solve." Dus (p. 115), "hope for the future of democracy lies in the activation and institutionalization of communicative rationality, and the associated conception of democracy as public deliberation."

²⁷ In *Management van processen* (Het Spectrum, 2001) maakt Titus Bekkering c.s. kwalitatief onderscheid tussen project en proces. Slechts een proces voldoet volgens de auteurs als insteek voor "succesvol realiseren van complexe initiatieven."

²⁸ In *Bauhaus in de informatiemaatschappij* (in: PrimaVera, working paper 2011-01, Universiteit van Amsterdam, 2011) benadruk ik in het verlengde van Gropius' opvatting over ontwerpers dat zij (wij?) "tevens

dilemma ...

Volgens Michael O'Hare zijn ontwerpers in een dilemma komen te verkeren.²⁹ O'Hare stelt dat³⁰

[t]he roots of the designers' dilemma lie in [...] the appearance of a new client.

Wat hij bedoelt, is dat het sóort klant tegenwoordig anders is. Tot voor kort, aldus O'Hare, waren opdrachtgevers afkomstig van een bepaalde maatschappelijke klasse. In zijn woorden,³¹

the history of architecture is punctuated by recurrent crises usually marked by the emergence of new "styles" as one class of clients replaces another.

Er gold, zoals het gezegde luidt, dat wie betaalt, bepaalt.³²

[A] building evolves as a response to the needs, whether symbolic or practical, of the people who buy buildings.

Wees eerlijk, beweert O'Hare botweg,³³

the cathedral [...] was never intended to please the rabble.

Zo'n directe relatie tussen opdrachtgever en ontwerper is voor vele moderne opdrachten echter verdwenen. Daarvoor is in de plaats gekomen dat³⁴

Western society has come to believe that everything that happens should be good for everyone, or at least average out to a net benefit.

De ontwerper kan zich niet langer louter oriënteren op de "direct client" c.q. "just [...] the person who hired him."³⁵ Hij moet zelfs met voorrang rekenen met "ultimate clients," dat wil zeggen met de, herstel, àlle feitelijke verkeersdeelnemers. Kortom, er heeft zich "a radical change in the society's demands on designers"³⁶ voltrokken.

... maar ànders

Maar wàs het maar zo, dat die vraag bewust leeft en vooral wordt 'gedragen' door wie nog altijd doorgaan voor de aparte opdrachtgevers. Dat gemis is precies waarom er inderdaad een dilemma aan de (wan)orde is. Voor gewijzigd evenwicht zijn juist opdrachtgevers nodig die

[...] psychotherapeutische vaardigheden" — zouden — moeten hebben. Zie o.a. ook [Nieuw! De informatietherapeut](#) (2003).

²⁹ Het zomernummer van *Daedalus*, Journal of the American Academy of Arts and Sciences, was in 1969 gewijd aan "the future of the humanities." Van "architect and structural engineer" O'Hare is daarin het opstel *Designers' Dilemma* (pp. 765-777) opgenomen. Gelet op het opgegeven geboortjaar van de auteur (1943) valt op hoe jong O'Hare destijds was.

³⁰ O'Hare, p. 765.

³¹ Ibid.

³² Ibid.

³³ Ibid.

³⁴ Ibid, p. 766.

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid.

het reële verkeersbereik vertegenwoordigen. Vaak geven zij echter als vertegenwoordiger niet thuis. Daardoor raakt de ontwerper op zichzelf aangewezen, maar in isolement kan hij de inherent sociale opgave onmogelijk aan. Dilemma, dus.

Hoewel O'Hare de kritieke rol van opdrachtgevers voor de kwalitatieve omslag m.i. verwaarloost, blijft zijn schets van de nieuwe positie van ontwerpers toepasselijk. Hoe moet een ontwerper handelen, wat is zijn³⁷

responsibility [...] when [...] various elements of the building program provided by the immediate client contradict [...] his[, i.e. that particular client's,] own stated intentions and the apparent needs of the ultimate clients?

In elk geval moet de ontwerper zich veel en veel ruimer oriënteren³⁸

in order to find out what the client wants or needs.

Want de klant als gebruiker van, deelnemer met operationele verkeersvoorzieningen, dat kàn iedereen zijn. Enig verlangen naar vroegere verhoudingen kan O'Hare niet onderdrukken. Hij voegt toe, dat³⁹

a democratic ideology further complicates the problem, since we believe not only that the people should get what is good for them, but also that they themselves should decide just what that is.

En dat moet dan, zijn verzuchting is nog bijna hoorbaar, met⁴⁰

people who have not enough experience with alternatives to specify real desires.

Maar dat was in 1969, toen zelfs in Nederland de georganiseerde inspraak nog van de grond moest komen. Inmiddels zijn we daar trouwens alweer voorbij. Burgers laten besluiten (lees ook: opdrachten) over aan 'hun' vertegenwoordigers en vooral bestuurders. Maar⁴¹

leaving policy issues to administrators leaves the latter free to perfect their own threats to democracy.

Dat is de prijs voor hun positionele macht zònder deskundigheid. Ofwel,⁴²

established state mechanisms are not particularly good at resolving complex problems with multiple stakeholders.

Daardoor voelen burgers zich vaak niet vertegenwoordigd, integendeel, wat leidt tot confrontatie via aanspraak ipv opbouwende samenwerking met inspraak. Daar zit de ontwerper dan tussen:⁴³

³⁷ Ibid, pp. 766-767.

³⁸ Ibid, p. 768.

³⁹ Ibid, p. 767.

⁴⁰ Ibid, p. 768.

⁴¹ Dryzek, p. 6. Zijn analyse luidt dat (p. 15) "[t]he state may hold little promise for its own democratization," want (p. 19) "there is something about the structure of capitalist democracy that automatically undermines any attempt to change it." Daarom wijst Dryzek ruimte daarvoor vooral elders aan.

⁴² Ibid, p. 41.

⁴³ Ibid, p. 70.

[T]he continuing inability by democratic forces in civil society to affect what the state does might prove demoralizing.

Overigens zou ik het betreuren als de lezer meent dat dit opstel slechts de gebrekkige ontwerpruimte bij de overheid betreft. Voor — opdrachtgevers in — het bedrijfsleven geldt hetzelfde gemis, in sommige opzichten wellicht nog sterker.

extra eisen aan ontwerpprofessionaliteit

Intussen is het hoofdpunt van O'Hare nog onverminderd geldig, te weten dat⁴⁴

[t]he designer is consequently stuck with a problem of morality and principle with which he is poorly equipped to deal.

Zijn boodschap is dat ontwerpers “need a lot of help very quickly”⁴⁵ om adequaat toegerust te zijn voor hun nieuwe opgaven.⁴⁶ Want⁴⁷

[w]hat designers cannot handle alone is the welter of moral issues

en daarom pleit hij ervoor⁴⁸

that humanists be willing to assume a consultative role with the designers.

Het is opmerkelijk dat O'Hare eveneens melding maakt van “the crisis of design method.” Die crisis bestempelt hij weliswaar als “serious,” maar hij voegt eraan toe dat⁴⁹

designers can [...] handle it themselves.

paradigma is katalysator

Zo'n methodische crisis bestaat thans m.i. zeker wat betreft het ontwerpen van voorzieningen voor informatieverkeer op maatschappelijke schaal. Zoals altijd hindert een gevestigd paradigma noodzakelijke veranderingen. Voor informatieverkeer is oriëntatie op — de reële variëteit van — deelnemers zelfs van categorisch belang. Dan blijkt ogenschijnlijk gelijke informatie in verschillende interpretaties te resulteren. Dat is helemaal niet verkeerd, maar 'gewoon' hoe informatie (lees ook: taal) werkt. Het gangbare ontwerpparadigma veronderstelt echter enkelvoudige, gestandaardiseerde betekenis van atomaire informatie. Voor informatieverkeer vanaf ruimer bereik dan een sekte pakt die aanname averechts uit. Een passend paradigma faciliteert de ook noemenswaardige variëteit.⁵⁰ Dat lukt met

⁴⁴ O'Hare, p. 767.

⁴⁵ Ibid, p. 769.

⁴⁶ Zo legt O'Hare het verband met het thema van het tijdschriftnummer waarvoor hij zijn bijdrage schreef (p. 769): “[T]hat is what all this has to do with the future of the humanities.”

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Van reële variëteit zou zelfs maar een blik op een boek als *Pedagogiek van de levensloop* (Acco, 1992) door A.J. Dieleman en P. Span (samenstellers) prompt moeten overtuigen.

explicitering van context. Ik betwijfel echter of ontwerpers daar onderling uitkomen.⁵¹ Zonder impuls door ergens een eerste opdrachtgever, verandert er (verder) nog niets.⁵² Dus, en daarin heeft O'Hare m.i. weer gelijk,⁵³

are [problems] being solved incompetently because the decisions have been left with people whose skills lie in other directions.

Over gemiste kansen heeft hij het niet eens.

We are paying for these wrong solutions,

probeert hij in te wrijven.⁵⁴ Dat blijft zinloos, dergelijke waarschuwingen, zolang opdrachtgevers hun — dienstverleners met hun — vertrouwde, maar inmiddels achterhaalde paradigma volgen. Een andere verklaring voor de monumentale verspilling ken ik niet. En dat valt eigenlijk ook niemand te verwijten. Een paradigma is een mentale gevangenis waaruit het moeilijk, zo niet onmogelijk ontsnappen is. Vandaar dat een wissel van paradigma pas lukt door een nieuwe generatie er 'in' op te leiden. Klopt, er 'mee' te vormen.⁵⁵ Maar ergens blijft de sprong onontbeerlijk, want⁵⁶

the last generation of designers is not competent to train the next one.

ander paradigma, nieuwe synthese

Waarop O'Hare mikt, vindt hij echter niet wezenlijk nieuw, althans, niet meer. Wat ontwerpers volgens hem dringend moet bijleren, zijn "techniques for handling moral problems."⁵⁷ Elders zijn dergelijke methoden & technieken gelukkig reeds gemeengoed, zo stelt O'Hare vast:⁵⁸

It is first of all in the educational process that the designers need help from the humanists.

Tijdens een opleiding als louter een apart vak, vrijwel zeker ook nogeens een bijvak, haalt zoiets als ethiek natuurlijk niets uit. Wie weet is het effect zelfs omgekeerd. Dan meent een ontwerper zich te kunnen verschonen met de mededeling dat hij ooit toch maar een voldoende voor dat vak haalde. Maar ècht nodig is door-en-door humanisering, vermaatschappelijking enzovoort van de discipline voor het ontwerpen van voorzieningen voor informatieverkeer.⁵⁹

⁵¹ Alweer ruim twintig jaren propageer ik een ontwerpmethodologie volgens contextoriëntatie, vanaf ongeveer 1999 met de naam Metapatroon. Moeilijk is het niet, ... behalve voor iemand die acontextuele verklaring blijft verlangen. Sinds 2010 zijn vele publicaties over Metapatroon en verwante onderwerpen toegankelijk via [Metapatroon, handboek stelselmatig informatieverkeer](#) (Information Dynamics).

⁵² Volgens E.M. Rogers in *Diffusion of Innovations* (The Free Press, derde editie, 1983) moet zo'n opdrachtgever een zgn kampioen zijn. Dat is iemand wiens voorbeeld navolging krijgt.

⁵³ O'Hare, p. 771.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ De aanduiding revolutie klopt dus niet, indien daarmee bedoeld is dat de wissel plotseling gebeurde. Dat is naar de aard van paradigma's domweg onmogelijk.

⁵⁶ O'Hare, p. 775. Ik laat het aan het oordeel van de lezer over, of z/hij mij rekent tot de oude of nieuwe generatie informatiekundige ontwerpers.

⁵⁷ Ibid, p 771.

⁵⁸ Ibid, p. 775.

⁵⁹ Vergelijkbaar met samenhangende disciplines voor de gebouwde omgeving, van binnenhuisarchitectuur via (ge)bouwarchitectuur en stedenbouwkunde tot en met planologie, poneer ik diverse informatiekundige disciplines. Wat tot dusver gold als de enige, noem ik toepassingsgerichte informatiekunde. De aanvullende

Waar een ontwerper doorheen moet leren kijken, en waarin hij nooit uitgeleerd mag raken, zijn⁶⁰

decisions apparently touching only on technical expertise, but in fact concealing implicit value choices.

Vanuit de verkeersinvalshoek moet de ontwerper zich niet laten verleiden tot overhaaste keuze voor de ene of de andere waarde. Er bestaat variëteit van waarden. Als ze elkaars ontplooiing niet hinderen, ‘dienen’ verkeersvoorzieningen ze allemaal te faciliteren. Waaraan O’Hare, zoals gezegd, te gemakkelijk voorbij gaat, is dat die heroriëntatie op variëteit in de zin van samenhangende verschillen óók passende, dus kwalitatief andere ontwerpmethoden en -technieken vergt. Karakteristiek voor een heuse paradigmawissel is dat — de kijk op — van alles en nog wat wijzigt: de verschillen zijn verschillend, inclusief hun verschillende samenhang ...

onwelkome boodschapper

Door zijn nauwe(re) focus op het morele instrumentarium van ontwerpers onderschat O’Hare voorts de remmende invloed van de behoudende opstelling van opdrachtgevers. Ontwerpers, beweert hij met nogal wat stelligheid,⁶¹

will force their clients toward the kind of consciousness of environmental-social interaction that present-day building buyers [...] so conspicuously lack.

Ja, mee eens,⁶²

[w]e have to learn how to recognize problems of value conflicts, how to trace consequences of values in specific actions, and how to lead our clients to recognize these same issues.

Maar de meeste opdrachtgevers laten zich dat niet zeggen, het lijkt zelfs wel steeds minder, hoezeer de ontwerper ook meer en meer gelijk heeft. Dat die ervaring ook O’Hare overigens al niet vreemd was, valt op te maken uit zijn uitspraak dat⁶³

designers are getting fed up with the failure their best efforts meet in the marketplace.

Mijn indruk is dat ontwerpers verder gemarginaliseerd zijn. Wie beschikt er nog over een⁶⁴

keen ability to distinguish between the decisions they should be making as architects and the choices they have to make because someone else did not do his homework[?]

Terwijl we voor onze alsmatigere samenleving zouden moeten beseffen dat⁶⁵

discipline voor stelselmatigheid gaf ik de — voorlopige — naam civiele informatiekunde of informatieverkeerskunde. Zie o.a. *Civiele informatiekunde vergelijkenderwijs* (in: PrimaVera, working paper 2007-10, Universiteit van Amsterdam, 2007).

⁶⁰ O’Hare, p. 772.

⁶¹ Ibid, p. 774.

⁶² Ibid, p. 776.

⁶³ Ibid, p. 772.

⁶⁴ Ibid, p. 774.

⁶⁵ Ibid.

good will and determination no longer substitute for competence,

raakt ontwerpruimte steeds beperkter en is het, over perspectief gesproken, allang de vraag of er überhaupt een “marketplace” is voor professionele ontwerpers. Hoe lang valt vereenzaming van professionaliteit economisch vol te houden? Dat wordt alleen maar moeilijker in een samenleving waarin interacties steeds fijnmaziger vereconomiseren.⁶⁶

naar vraagstimulans

Het heeft geen enkele zin om het aanbod van ontwerpers te — proberen te — verbeteren, zolang het aanbod van opdrachtgevers de ontwerpruimte beperkt houdt of alsmaar verder beperkt. We moeten dus vooral verantwoorde opdrachtgevers opleiden. Zo ontstaat (pas) reële kwaliteitsvraag. Dan volgt passend aanbod van professionele ontwerpers als het ware vanzelf. En natuurlijk is er haast bij.⁶⁷

[T]here is a long lag-time between the institution of the educational changes [...] and the wide appearance of the designers and clients who have benefited from them.

O’Hare besluit met een overtuigende reden, waarom we daaraan moeten meewerken. Dat is omdat wij⁶⁸

suffer along with everyone else from bungled design.

Zo formuleert O’Hare het negatief, zeg maar in termen van nadelen. Voordelen geven ons natuurlijk netzogoed het recht van actieve bemoeienis. Algemener gesteld zijn er kennelijk betrekkingen, verhoudingen aan de orde. Dit levert een insteek sui generis. Die mist O’Hare (nog). Zijn referentiekader blijft dat van de enkele opdrachtgever die onder heersende maatschappelijke verhoudingen slechts zichzelf — in termen van huidige samenleving — vertegenwoordigt. Hij probeert de ontwikkelingen binnen datzelfde kader annex paradigma te plaatsen. Dat mislukt vanwege de kwalitatieve veranderingen. De ontwerporiëntatie is niet langer zinvol op de ene persoon die ‘is,’ maar moet verspringen naar de betrekkingen tussen verschillende personen. Met personen als deelnemers aan maatschappelijk verkeer bedoel ik hetzelfde.

⁶⁶ De engelstalige term is: commodification. Volgens Dryzek (p. 104): “The decline in social solidarity and the concomitant rise of the calculative behavior [...] are reinforced by individuals’ actual experience of markets in more and more areas of life.” In het verlengde is mijn punt hier dat, omgekeerd, een markt verdwijnt die — infrastructurele voorzieningen voor — evenwichtige(r) verhoudingen bevordert. Die solidariteit vergt, zodra de bijhorende voorzieningen nu eenmaal ingewikkeld (moeten) zijn, een ‘betrekkelijk’ onafhankelijke positie van de ontwerper. Daarvoor pleitte Jaap van Rees. Wij schreven met dat doel samen *De informatie-architect* (Kluwer Bedrijfswetenschappen, 1995). Dat heeft echter niets uitgehaald, integendeel. De bouwers (lees: software houses) zijn zich subiet tevens architect gaan noemen. Opdrachtgevers weten nog altijd van niets, dus evenmin wat ze missen zonder professionele, dwz onafhankelijke ontwerper. Of ze weten het donders goed, maar zijn domweg niet geïnteresseerd in facilitering van verkeer anders dan maximalisering van eigenbelang. Dat leidt tot wat G. Hardin (1915-2003) etiketteerde als *The Tragedy of the Commons* (in: *Science*, december 1968, pp. 1243-1248). Er is tragisch aan, zo vat Dryzek samen, dat (p. 105) “[i]t is always in the rational egoist’s interest to exploit further the commons [...], because he or she receives all the benefits of this increased exploitation, whereas the cost [...] is shared across all other users.” De commons is een kruik die op die manier ooit barst, waarna helemaal niemand er iets aan heeft. Wat nader commentaar op Hardins artikel gaf ik met *Ecologische ontwerpdynamiek van rechten en plichten* (2010).

⁶⁷ O’Hare, p. 776.

⁶⁸ Ibid, p. 777.

verkeer? infrastructuur!

Deze h ori entatie toont een spanning. Het ontwerp vanuit het ene individu ‘mag’ niet, zeker niet uitputtend, het leven voorschrijven van andere individuen. Dat leidt tot begrenzing. Aan de ene kant van de veronderstelde grens ligt de nadruk dan op samenhang. Karikaturaal samengevat, welke voorzieningen bevorderen gewenste betrekkingen, terwijl ze ongewenste betrekkingen belemmeren? Voor zulke voorzieningen bestaat ook een naam: infrastructuur. Met het bereik van (de) infrastructuur als grens kent  lk individu aan de andere kant ervan in beginsel gedragsvrijheid.

Let wel dat infrastructuur vooral immateri le voorzieningen omvat: wet- en regelgeving. Infrastructuur ‘maakt’ verschillende mensen allemaal tot deelnemers aan maatschappelijk verkeer. Dankzij infrastructuur kunnen ze zowel langs elkaar heen (blijven) leven, als elkaar ontmoeten. Door de mogelijkheid van, maar inderdaad ook dwang tot, samenhang zijn verkeersdeelnemers g en strikt atomaire individuen: interdependentie.

De grens tussen infrastructurele voorzieningen en ‘individuele’ voorzieningen voor verkeersdeelname is naar zijn aard vaag en moet veranderlijk zijn. Het dilemma dat o.a. O’Hare aansnijdt, laat zich dan nog het redelijkst tegemoet treden door juist op die grens te focussen met ontwerp. Want als morele afwegingen  rgens manifest kunnen raken, is het d ar!

beschavingsoffensief

Een beschaving laat zich kenmerken door de ruimte die verschillende verkeersdeelnemers elkaar gunnen in het besef dat aanpassing tijdens verkeersdeelname per saldo individueel gunstig is. Met andere woorden, infrastructuur is operationalisering van beschaving. Zeg ook maar de clou ervan.

Hoewel Mark Heirman nergens infrastructuur noemt, is het m.i. precies zijn idee van beschaving als verkeersstelsel waarom “botsen” niet van toepassing is.⁶⁹ Slechts deelnemers botsen eventueel en een botsende beschaving is (dus) eigenlijk g en beschaving. Voor infrastructuur vind ik dat zeker opgaan. Conflicterende verkeersvoorzieningen vormen geen infrastructuur, althans geen deugdelijke. Nogmaals, denk daarbij ook en vooral aan ‘regels.’ En regels zijn altijd verk ersregels in de zin van regulering van verhoudingen; of dat lukt is natuurlijk een tweede.

Hoewel Heirman o.a. cultuur m.i. nogal absoluut re ficeert, vind ik dat hij met “het gemeenschappelijke verschil” de kern raakt.⁷⁰

Het verschil tussen een beschaving en een cultuur is onuitwisbaar. [...] Cultuur is een kwestie van herhaling. [...] Beschaving is een kwestie van vernieuwing. Het ligt voor de hand dat een beschaving vele culturen kan verenigen [...] door ze een gemeenschappelijke toekomst te geven. [...] In tegenstelling tot het gangbare axioma dat beschavingen een diepere en stabielere samenhang toeschrijft dan culturen, zijn culturen van nature onveranderlijk en stabiel en zijn beschavingen eerder veranderlijk en labiel. [...] Daar[om] is een beschaving veelal open en onafgewerkt. [...] Nog actieve beschavingen zijn zonder uitzondering beschavingen die zich voortdurend vernieuwd hebben, die [...] hun *parcours* telkens weer konden verleggen. [...] Er is geen actieve beschaving zonder open grenzen in tijd en ruimte.

Met situatie kies ik voor een neutrale(re) term. Die is toepasbaar ongeacht de schaal van verkeer en kan aldus overal situationele betekenis dragen. Voorts laat zich een

⁶⁹ Mark Heirman, *Beschavingen botsen niet* (Houtekiet, 2006).

⁷⁰ Ibid, p. 223.

correspondentie met context vestigen.⁷¹ Metapatroon is ‘gemaakt’ om daarmee betekenisrelativiteit c.q. variëteit eenduidig te modelleren: contextuele verbijzondering.⁷²

overheersende behoefte als deelnemer

Maatschappelijk verkeer als referentiekader helpt om te verduidelijken hoezeer opdrachtgevers het kwaliteitsdilemma bestendigen. Zij herkennen blijkbaar onvoldoende dat hun opdrachten gaan over infrastructurele voorzieningen.⁷³ En voor zover zij dat wèl inzien, blijft hun opdracht desondanks dikwijls gekleurd door de beperking tot louter zichzelf als deelnemer. Dat is inderdaad paradoxaal en leidt steevast tot precies de verkeerde voorzieningen. Zoiets als het algemeen belang en eigenbelang zijn onder de noemer van infrastructuur c.q. beschaving niet strijdig, maar vertonen productieve wisselwerking. Dat stagneert onherroepelijk zònder opdrachtgevers die infrastructuur niet (meer) als kritieke katalysator van ontwikkeling e.d. begrijpen.

samenhangende verschillen vergen ook een àndere modelleermethode

Maar daarmee zijn we er niet. De maatschappelijke schaal van informatieverkeer noopt tot een methode voor informatiemodellering die ordening van de reële betekenissenvariëteit faciliteert. Met Metapatroon heb ik zo’n methode ... ontworpen.⁷⁴ Hier heeft enige uitleg m.i. echter geen zin.⁷⁵ Die kàn immers pas overtuigen, nadat het vereiste paradigma omarmd is. En om iemand dáárvan te overtuigen, is dus een hels karwei. Dat demonstreer ik, die drempel dus, nogeens extra met de rest van dit opstel. Zoals O’Hare al deed, wijs ik aan dat het àndere inzicht helemaal niet nieuw is. We hoeven het slechts voor de moderne informatiekunde te adopteren. Maar tòch ...

Feitelijk deed Chris Gudmunsen hetzelfde, maar voor filosofie.⁷⁶ Hij laat zien dat het latere werk van Ludwig Wittgenstein (1889-1951) sterk overeenkomt met een vroege stroming van

⁷¹ Het axiomatische model dat ik daarvoor ontwierp, noem ik de semiotische enneade. Het telt (dus) negen onlosmakelijke elementen. De oorspronkelijke versie staat beschreven in hoofdstuk 2, *Developing the ground of Peirce*, en 4, *Metapattern: modeling as enneadic sign engineering*, van *Semiosis & Sign Exchange: design for a subjective situationism* (Information Dynamics, 2002). Vanaf het opstel *Dia-enneadic framework for information concepts* (2003) zijn de namen van twee van de negen elementen gewijzigd.

⁷² De modelleermethode staat oorspronkelijk beschreven in *Multicontextueel paradigma voor objectgerichtheid: naar de vijfde objectvorm voor flexibiliteit van informatievoorziening* (Information Dynamics, 1991-1994). De naam Metapatroon bestaat vanaf ca. 1999, zoals blijkt uit o.a. *Metapattern: context and time in information models* (Addison-Wesley, 2001). In 2002 is de notatie (deels) gewijzigd; zie *Metapattern, development of notation* (Information Dynamics, 2012). Overigens is Metapatroon, nota bene zònder toestemming, reeds nagebootst; zie *Zoek de verschillen!* (Information Dynamics, 2012).

⁷³ Gericht op informatieverkeer schreef ik diverse opstellen over infrastructuur, o.a. *Strategische verschuiving door moment(um) van infrastructuur: de beurt aan informatietechnologie* (in: *PrimaVera*, working paper 2006-01, Universiteit van Amsterdam, 2006), *Verkeersbegrip van algemeen belang: geschiedenis van infrastructurele stelselmatigheid voor toekomst van informatieverkeer* (in: *PrimaVera*, working paper 2008-09, Universiteit van Amsterdam, 2008), *Agendering van informatieruimtelijke ordening* (in: *PrimaVera*, working paper 2010-01, Universiteit van Amsterdam, 2010) en *Infrastructuur op een briefje* (in: *PrimaVera*, working paper 2010-04, Universiteit van Amsterdam, 2010). Zie ook de nota *Informatieverkeer in publiek domein: schetsboek over architectuur en ontwikkelpaden voor de elektronische overheid* (Ictu/programma Architectuur Elektronische Overheid, 2004) die ik samenstelde.

⁷⁴ Dat is zakelijk gebeurd met ‘mijn’ bedrijf Information Dynamics. Als medewerker ontwerpt/ontwikkelt Martijn Houtman het programmatuurplatform voor Metapatroon: KnitbITs.

⁷⁵ Zie verwijzingen in enkele andere voetnoten.

⁷⁶ Zie *Wittgenstein and Buddhism* (MacMillan, 1977) door Chris Gudmunsen.

het boeddhisme.⁷⁷ En die filosofie kunnen we gerust taal- annex communicatiefilosofie noemen, zeg ook maar filosofie van informatieverkeer, wat het belang voor informatiekunde onderstreept.⁷⁸

het gaat om gedrag

Wittgenstein was dus helemaal niet zo origineel, maar dat neemt niet weg dat het taalbegrip dat (ook) hij propageerde nog steeds allesbehalve gemeengoed is. Dat komt omdat betekenisvariëteit contra-intuïtief is voor iemand die zijn cognitief vermogen als het ware op de automatische piloot heeft staan. Dat vermogen ‘werkt’ naar zijn aard volgens één focus tegelijk. Die focus verzekert gerichte interpretatie. Het effect is perceptie (iets als teken) en conceptie (teken met specifieke betekenis). Dat is niet alleen volstrekt normaal. Volgens evolutionaire psychologie is er een plausibele verklaring voor. Dankzij de toegespitste betekenis ‘weet’ het organisme precies wat het ‘moet’ doen (of laten) in de situatie in kwestie. Kortom, betekenis is principieel géén doel op zichzelf, maar dient gedragsbepaling/-vorming: pragmatisme.

Wie zich hiervan bewust is, kan pas herkennen dat hij voortdurend van focus wisselt. Ofwel, menselijke gedragingen zijn variabel. Daarin zit het evolutionaire verschil met semiosis.⁷⁹ Overigens geldt dat ‘voordeel’ in meer of mindere mate uiteraard voor elk organisme met een of ander cognitief orgaan.

taal is vooral context

De organische veranderlijkheid van interpretatie die zich via wisselingen van focus manifesteert, houdt een taalbegrip in dat inderdaad wat moeilijker valt te begrijpen. Het is dus niet zo, dat een bepaald teken, zeg een apart woord, een vaste betekenis ‘heeft.’ Daarentegen hangt betekenis af van wat iemand herkent als relevante situatie. Dat veronderstelt dat hij zoiets als een tekencomplex ervaart, met een gedeelte dat ‘doorgaat’ voor context in wisselwerking met het teken in, zeg maar, enge zin dat focus verschaft. Simplistisch voorgesteld, teken a in context b betekent iets anders dan teken a in context c. Wat hetzelfde lijkt zonder acht op focus te slaan, blijkt met focus op ... focus verschillend.

Nogmaals, dit is lastige kost. Die blijkt voor menig modern opdrachtgever extra lastig, omdat hij onderweg naar zo’n positie vaak geselecteerd is op het vermogen tot enkele focus, te weten het belang van de ‘eigen’ organisatie. Dat geldt naar mijn ervaring tegenwoordig zo mogelijk nog sterker voor opdrachtnemers, tenzij het gaat om een professional. Maar zijn die er nog, echte, dwz onafhankelijke werkende professionele ontwerpers? Zo ja, wat is hun kans op een opdracht?

Van zowel opdrachtgevers als van wie zij selecteren als (hun) opdrachtnemers is daardoor de oriëntatie op verschillen vooral sektarisch ipv beschaafd. Dat maakt gefragmenteerde pogingen om infrastructuur voor informatieverkeer te realiseren op voorhand ijdel en

⁷⁷ In *Het Wenen van Wittgenstein* (Boom, 1976; oorspronkelijk verschenen als *Wittgenstein's Vienna*, 1973) wijzen Allaan Janik en Stephen Toulmin het principiële onderscheid tussen het vroege en late werk van Wittgenstein overtuigend aan als een valse constructie van anglo-saksische (lees ook: analytische) filosofen. Onder de noemer van ethiek is de continuïteit volgens hen duidelijk herkenbaar.

⁷⁸ Elders heb ik werk besproken van andere denkers en de onmiddellijke relevantie ervan voor informatiekunde. Diverse publicaties beschikbaar via [de website van de auteur](#), o.a. over en naar aanleiding van — werk van — V. Welby (1837-1912), G. Mannoury (1867-1956) en J. Buchler (1914-1991).

⁷⁹ Charles S. Peirce (1839-1914) beschrijft semiosis als “the action of the sign.” Zie *Logic as Semiotic* (in: *Philosophical writings of Peirce*, 1955, pp. 98-119, samengesteld door J. Buchler).

verspilling van (veel) geld en moeite. Lastig of niet, zonder stelselmatig taalbegrip lukt het nooit. Dat maakt het noodzakelijk erop te blijven hameren.

naïeve taalarmoede

Wat volgt is nog maar eens een klap, ditmaal aan de hand van Gudmunsen. Hij begint met uitleg van een zgn naïef taalbegrip. Dat begrip huldigt Bertrand Russell (1872-1970), maar Gudmunsen wijst het al bij de Sarvastivada aan, volgens wie⁸⁰

the only respectable use of language is the kind of statement which gives descriptions of what is the case.

En dergelijke beschrijvingen⁸¹

can be reduced to simple descriptions of simple objects.

Omdat⁸²

[t]he simple objects exist, and are in fact all that exists,

heet deze kennisleer annex ontologie: logisch atomisme. Een andere naam ervoor is naïef realisme. Daar is naïef aan, dat objecten l0s van elkaar bestaand gedacht zijn, met voor elk object een bijbehorende naam als etiket. Maar⁸³

being separate in *that* way is to be something which is of no use to us.

de maatschappelijke munt van taalgebruik is gedrag

Kortom, wat telt, is “use.” Van kritieke betekenis voor ... betekenis is gedrag, en zo door naar de gedrager in kwestie.⁸⁴

[W]ords derive meaning not from their referents but from their *use*.

Evenals de boeddhistische school van Yogācāra kiest Wittgenstein voor⁸⁵

avoiding a referential norm of meaning.

Wittgenstein plaatst situaties met verschillende gedragingen náást elkaar. Dat doet hij impliciet, omdat hij verdere dynamiek van ontleding en verwevenheid bljikbaar nog niet op het spoor is. In elk geval noemt hij een specifieke gedrags- c.q. gebruikssituatie een taalspel. Zoals Gudmunsen schetst:⁸⁶

⁸⁰ Gudmunsen, p. 4.

⁸¹ Ibid.

⁸² Ibid.

⁸³ Ibid, pp. 36-37.

⁸⁴ Ibid, p. 38.

⁸⁵ Ibid, p. 66.

⁸⁶ Ibid, p. 38.

The meanings of words are not [...] discoverable by finding the label on which a word is written and following the string to the object. We discover them by plotting the uses we make of them; by tracing the way a word can fit in [...] a given language-game.

bureaucratische weerstand tegen inzicht

In een persoonlijk gesprek lukt het meestal vlot genoeg om van iemand op z'n minst begrip te krijgen voor reële variëteit. Maar zodra dezelfde persoon optreedt als functionaris, blijkt zulk inzicht vaak prompt verloren. Van private erkenning van pluriformiteit van taalspelen valt de functionaris herinneringsloos als het ware terug in louter het ene taalspel waarin hij zijn functie meent te vervullen. En dat is natuurlijk al vals spel gelet op reële variëteit.

Vanuit dat beperkte deelnemersperspectief is infrastructuur voor gevarieerd informatieverkeer totaal uit het zicht geraakt. Nu is het rijkere paradigma ineens onbegrijpelijk. Dat vindt de functionaris niet eens lastig, maar wèl wie hem ertoe blijft proberen over te halen.

Zoals ik al zei, helpen argumenten niet, althans niet zolang iemand ze interpreteert vanuit het paradigma waarop die argumenten noodzakelijkerwijs kritiek uitoefenen. Bijvoorbeeld, wie lineair verband aanneemt van object naar woord, laat zich allesbehalve gerust stellen door de uitspraak dat⁸⁷

[t]he apparent circularity [...] does not matter, because it cannot be avoided.

De naïeve realist ziet simpelweg het “stumbling-block” niet in⁸⁸

the assumption that words imply objects 'behind' them.

Dus ontkent hij de ervaring dat ...⁸⁹

to deny both that words necessarily correspond to objects and that there are essences which we can experience for ourselves seems [...] something of a relief.

Want volgens logisch atomisme is dat zelfs volstrekt irrationeel. Om er de rationaliteit in te herkennen, zelfs te verwelkomen, is een ander paradigma onontbeerlijk.

⁸⁷ Ibid. Met die cirkel is 'gewoon' bedoeld, dat de uitleg van taal(gebruik) noodzakelijkerwijs gebeurt met taal(gebruik), enzovoort. Het is daarom zinloos om dat (nog) als een probleem te duiden. Er is tóch geen oplossing, punt. Maak het dus niet nodeloos moeilijker. Elke kennisleer, het maakt niet uit of die doorgaat voor een religie, filosofie of theorie, waagt ergens al dan niet uitgesproken een principieel irrationele poging, dat zijn dan 'haar' axiomata, om tenminste met 'iets' zo redelijk mogelijk verder te kunnen. Zo begint de aan Lao Tseu toegeschreven *Tao-Tê-Tjing* (Ankh-Hermes, 1986) met “Het tao, dat geuit kan worden, is niet het eeuwige Tao.” Dat schept ruimte voor “de naam, die genoemd kan worden,” maar ja, het is niet anders, dat “is niet de eeuwige Naam.” Hetzelfde beweerde, bijvoorbeeld, (juist) Wittgenstein in zijn *Tractatus logico-Philosophicus* (Athenaeum-Polak & Van Gennep, 1976; oorspronkelijk verschenen in het Duits, 1921) met de stelling “Wovon man nicht sprechen kann, darüber muss man schweigen.” En de christelijke apostel Johannes timmert het startblok voor taal c.q. 'zijn' evangelie als volgt: “In den beginne was het Woord, en het Woord was bij God, en het Woord was God.” Met zulke alomvertegenwoordigde goddelijkheid in het gesprokene (en geschrevene) laat zich zelfs niets meer zwijgen.

⁸⁸ Ibid, p. 34.

⁸⁹ Ibid, p. 33.

houvast dankzij lòslaten

Voor wie uitgaat van interdependentie, variëteit, enzvoort, is het (pas) normaal dat⁹⁰

[t]here *are no* essences for the words to represent.

Natuurlijk,⁹¹

[w]e can make statements about [objects], in a sense.

Wat die betekenis bepaalt, nogmaals, is het gebruik. En dat gebruik is dus variabel:⁹²

Any [...] essentialist definition [...] will run into difficulties.

Zo faciliteert taal met betrekkelijk weinig (basis)elementen een feitelijk oneindige variëteit:⁹³

This 'boundlessness' of objective facts is not, it is stressed, a matter of there being a lot of them[. ... T]he infinitude of beings is not an infinitude of objects. It is because the infinitude of beings is based on the fact that 'being' does not have meaning by denoting objects[. ... It is] infinite or boundless in a sense which has nothing to do with measuring or counting. [... T]alking of limitlessness is a way of showing that one cannot encapsulate what [the concept] means and that one cannot make [it] into an object. [...] It is not that one could count for ever: it is that there are no traceable boundaries to the concept.

Dáárop moeten we mikken met infrastructuur voor informatieverkeer. Maar daarvoor⁹⁴

we need to be freed from the twin ideas, that words can be granted meaning by simple ostensive definitions, and that understanding must be analysed in terms of confrontation with an object.

als we democratie voortaan gewoon variëteitbeschaving noemen?

Er is geen ontkomen aan. Zolang we reële verschillen proberen te onderdrukken, stagneert beschaving. Mensen zijn verschillend en hun ontplooiing vergt ruimte:⁹⁵

The distinctions between the meanings of different words point not to different objects which are necessarily distinct but to the fact that people have come to draw certain distinctions.

Inderdaad,⁹⁶

[o]nce we have made the distinctions, the distinctions are real enough.

Maar in een beschaving gaat het erom dat er ruimte is voor verschillende ... verschillen mèt tegelijk nodige en voldoende samenhang ertussen. Voor ontwerp van passende infrastructuur is Metapatroon als modelleermethode bedoeld. Dat bevordert zelfs⁹⁷

⁹⁰ Ibid, p. 39.

⁹¹ Ibid, p. 40.

⁹² Ibid, p. 91.

⁹³ Ibid, pp. 49-50.

⁹⁴ Ibid, p. 47.

⁹⁵ Ibid, p. 39.

⁹⁶ Ibid.

that a single kind of understanding is replaced by a multiplicity of kinds.

Als ik het mag zeggen, ronduit een bevestiging van de naam Metapatroon is dat⁹⁸

no single pattern is imposed on the various ways of understanding.

Want⁹⁹

there are lots of ways of using words – there are lots of language-games.

gaat het lukken?

De valkuil van logisch atomisme, en hoe infrastructuur voor door-en-door gevarieerd informatieverkeer onhaalbaar blijft, blijkt uit de volgende passage:¹⁰⁰

Another way of expressing the change is to say the opposite – that a multiplicity of kinds of understanding is replaced by one. Precisely *because* [the atomists] had wanted to put all examples of understanding on one level, they were obliged to create a number of separate departments for the odd cases which did not fit the confrontation pattern nicely. [... A]nd the differences had to be clearly maintained so that the plan of mind-confronting-object would not fall into absurdities. This diversity is replaced by a unity made possible by the toleration of language as actually used.

Ik herhaal dat deze voorstelling onzinnig moet lijken voor wie het perspectief aanhoudt van een singuliere deelnemer (wat hier het gebruik van de term deelnemer eigenlijk onzinnig maakt). De zekerheid van dat perspectief annex paradigma is echter vals. Wie dat allang beseft, zegt uiteraard dat een¹⁰¹

different kind of understanding is called for.

Dat gebeurt zowat in wanhoop:¹⁰²

If one tries to understand [...] after the pattern of *confrontation*, one will be faced with near-insoluble difficulties.

Maar ja, wie geen praktisch zicht op een reëel alternatief heeft, laat natuurlijk zo gauw niet(s) lès:¹⁰³

One has to be led to dissatisfaction and perplexity about a philosophical problem before one can be liberated.

Gudmunsen probeert het ook op vertrouwenwekkende toon:¹⁰⁴

⁹⁷ Ibid, p. 47.

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Ibid, p. 48.

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Ibid, p.72.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Ibid, p. 69.

¹⁰⁴ Ibid, p. 66.

[W]e ought to feel relaxed in ['our' language-games], not neurotically trying to pick out individual features, hoping they will live after being uprooted. Words are related in a language-game quite naturally and harmoniously.

Voor Metapatroon heb ik situatie als algemener begrip verondersteld. Dat laat zich recursief en relatief toepassen, zodat betekenissen willekeurig kunnen verschillen en samenhangen. (Nog) in termen van taalspelen maakt Metapatroon ze onderling ongeacht schaal doordringbaar. Dat is een kritieke voorwaarde voor open, schaalbare infrastructuur voor informatieverkeer.
Nu de opdrachtgevers nog!

Dr ir Pieter Wisse is informatiekundig ontwerper en oprichter/directeur van [Information Dynamics](#), ontwerpbureau voor civiele informatiekunde. Hij ontwikkelde met Metapatroon een methode voor stelselmatige betekenisordening volgens verbijzondering naar context en tijd. Hij is eveneens research fellow bij het PrimaVera onderzoeksprogramma in informatiemanagement (Universiteit van Amsterdam).

Mei 2012 © Pieter Wisse (Information Dynamics)